

ТРАДИЦІЙНІ ТА НОВАТОРСЬКІ ЖАНРОВІ МОДЕЛІ У ПРОЗІ МАРІЇ МАТІОС

У статті висвітлюється багатство жанрових моделей прозових творів Марії Матіос. Особлива увага приділяється аналізу традиційних і новаторських жанрових визначень письменниці та наголошується на тенденції Марії Матіос надавати перевагу малим жанрам прозопису, які оригінально оформлені у розгорнуті епічні полотна, насичені драматичними перипетіями, народознавчими та біографічними відомостями.

Ключові слова: жанр, новела, оповідання, роман, щоденник, автобіографія, психологічна драма, рецептурна книжка, роман-симфонія, сімейна сага в новелах.

В статье освещается богатство жанровых моделей прозаических произведений Марии Матиос. Особое внимание уделяется анализу традиционных и новаторских жанровых определений писательницы и подчеркивается тенденция Марии Матиос оказывать предпочтение малым жанрам прозописи, которые оригинально оформлены в развернутые эпические полотна, насыщенные драматическими перипетиями, народоведческими и биографическими сведениями.

Ключевые слова: жанр, новелла, рассказ, роман, дневник, автобиография, психологическая драма, рецептурная книга, роман-симфония, семейная сага в новеллах.

The article reveals the wealth of the genre models of Mariia Matios's prose works. Special attention is paid to the analysis of traditional and innovative genre definitions of the writer and it is emphasized on Mariia Matios's tendency to prefer small prose genres that are originally designed as developed epic canvases, full of dramatic troubles, ethnologic and biographic information.

Key words: genre, novelette, story, novel, diary, autobiography, psychological drama, recipe book, novel-symphony, family saga in the novelttes.

«Найплідніша письменниця двох останніх років» – так назвав її щорічний альманах «Обличчя України – 2004» – Марія Матіос не хоче віддавати визнання першості та популярності до сьогодні. Творчість сучасної української письменниці вирізняється серед постмодерного прозопису своєю україноцентричністю, глибоко філософським змалюванням історії нашого народу часів Першої світової війни та сьогодення, проникненням у внутрішній світ людини, а також вишуканою мовою з багатим вкрапленням усної народної словесності, у якій криється глибокий смисл. «Такі твори дихають, як безодня, непроглядною, запаморочливою глибиною», – сказав Д. Павличко [21, с. 6]. «Її письмо наскрізь постмодерне – це розкритий, розкутий безмір, вибух, катапультування душі. Це щось середнє між віршем, мелодією й сповіддю – шмат ества, вирваний на суд і осуд» [1, с. 2]. А жанрово-видова поліфонічність творів письменниці, яку мало хто з авторів порубіжжя ХХ-ХХІ століть може представити, захоплює неординарністю, унікальністю і розкішністю: це вірш, новела, повість, роман, «гомеричний роман-

симфонія», бульварний роман, психологічна драма, «драма на три життя», щоденник, книга кулінарних рецептів, методичка з народознавчих студій, сімейна сага в новелах, автобіографія та інші. Як відомо, жанроутворення в літературі характеризується двома основними тенденціями: з одного боку, відбувається кристалізація та стабілізація жанрових ознак, а з другого – помічаємо активну взаємодію різних жанрових і родових ознак – своєрідну жанро-родову дифузію, результатом якої є виникнення епічної драми або зростання кількості драматургічних елементів у ліриці та епосі. На класичні жанрові моделі письменниця накладає відбиток індивідуальності, про що свідчить наявність власних жанрово-визначальних заголовків чи підзаголовків у більшості її прозових творів.

Окремі аспекти жанрової специфіки епічних творів Марії Матіос досліджували Я. Голобородько, Д. Павличко, Б. Червак, В. Клименко, Т. Тебешевська, Д. Дроздовський та інші у своїх статтях і рецензіях на книги. Критики, літературознавці та читачі помічають, що майже

кожного року письменниця дарує читачам новий успішний твір з непередбачуваною, цікавою та оригінальною жанровою дефініцією, порівнюючи це так: «Кожну мою книгу можна вписати в малюнок кардіограми – малюнок гір моєї малої Батьківщини, малюнок мого темпераменту. Ось вершина – це «Нація», ось долина – то «Фуршет», наступна вершина – «Солодка Даруся» [23].

Метою нашої роботи є проаналізувати традиційні та новаторські жанрові моделі прозових творів Марії Матіос і продемонструвати ексклюзивність та неповторність письменниці у кожному жанровому визначенні.

Почала свою творчу стежину Марія Матіос у 15 років віршем «А кохання наче пісня лебедина», вперше опублікованому в «Молодому буковинці». Її творча бібліотека складає збірки віршів: «З трави і листя», «Вогонь живиці», «Сад нетерпіння», «Десять дек морозної води» та «Жіночий аркан», у яких поетеса демонструє філігранне володіння словом. Проте в одному із своїх численних інтерв'ю письменниця заявила, що потребує більшої «території» для втілення своїх задумів: «Я вважаю, якщо після тридцяти не пишеш геніальних віршів, то непристойно цим займатися далі. І мені інколи здається, що я ніколи поезії не писала» [5, с. 6]. Тому сучасна Марія Матіос – неперевершена володарка саме «епічного пера» з унікальним, яскраво вираженим новаторським почерком.

2001 рік ознаменований в житті Марії Матіос виходом її першої прозової збірки – психологічної драми «Життя коротке» – «медитативно-філософської, ліричної, скорботної, поліфонічної, як саме життя, і широї, як усмішка дитяча» [1, с. 2]. В анотації до «книги прози» (авторське визначення жанру) «Життя коротке» зазначено: «Первинний смак мови і жорстока впізнаваність буднів разом із «життеписом» чорних ходів підсвідомості творить з письма Марії Матіос фантастичний коктейль під назвою «Життя коротке». Той, хто спробував цього коктейлю, прагнучим його ще і ще» [9, с. 4]. Повісті та триптих «Книга людських пристрастей», що складають твір письменниці є яскравим взірцем епічного письма, яке створене авторкою з метою закликати нас поважати свою Батьківщину та родину, бути ширими, вірними, доброзичливими і дарувати це іншим людям.

Цього ж року побачила світ наступна книга письменниці «Нація» – за жанром це книга новел, які поділяються на дві частини і чергуються з віршами, що сприяє емоційній піднесеності, естетичній вартості та милозвучності твору. Така своєрідна «поезія в прозі» чи навпаки «проза в поезії» ніби зрівноважує бурхливу емоційність діалогів у змальованих сценах життя. Новели «Нації» відзначаються психологізмом, цікавою діалектною мовою, повір'ями, прадавними звичаями та обрядами, що вказують на правдоподібність описаних у творі подій. Після «Нації» та «Життя короткого» про письменницю говорять і як про

«Стефаніка у спідниці», і як про послідовницю Ольги Кобилянської, на що вона ображається і констатує, що вищезгадані твори – це «її» ментальне, світоглядне, внутрішнє, інтимне «я». Пізніші численні перевидання книги стильно оформлені також у два цикли оповідань-новел, пронизані поезією, але дещо видозмінені у змістовому наповненні. Зазначимо, що письменниця використовує малі жанрові форми новели чи новели-оповідання, що охоплюють події широкого історичного полотна буковинського соціуму, насичені місцевим народним слововжитком, діалогами, монологіями, роздумами, що робить ці оповідання схожими не лише на роман, а й на психологічні народознавчо-історичні дослідження.

Протягом 2002-2003 років світ побачили книги, жанрові визначення яких: «рецепти на всі випадки життя» – «Фуршет від Марії Матіос» та еротичний «Бульварний роман». «Рецептурна книжка» чи своєрідна «методичка з народознавчих студій» письменниці поділена на дві частини сПрави та сТрави. У передмові зазначено: «Тут старосвітський дух національних традицій поєднується із прес-конференцією високого урядовця, кухня звичайної жінки – із дикими законами сучасних «крутих», а Інтернет – із гуцульськими постолами... «Фуршет...» – це не кулінарні дослідження українських приСтрастей. Це сердечні сПрави і сердечні сТрави від Марії Матіос» [18, с. 4]. Це епохальне творіння, яке не має аналогів в історії української літератури. Письменниця так проводить діагональ між «Нацією», «Життям коротким» та «Фуршетом»: «У своїй «Нації» я так знаходилася зі зброєю в руках по криївках, а в «Житті короткому» – слідами смерті і скальпелем – по людській підсвідомості, що можу дозволити собі з не меншою ретельністю профілювати міністровим кабінетом чи сімейною кухнею. Хоча... свої «Детектор», «Поштовий індекс», «Учора нема ніде» з «Фуршету» я б не наважилася назвати легким читвом» [23].

Жанр еротичного «Бульварного роману» вже вказаний у самій назві – це роман, в якому образи-символи чи ситуації-символи мають глибоке смислове навантаження. У сучасній літературі еротичні сцени часто влітаються в епічне полотно, але у Марії Матіос вони не шокують вульгарністю, бо письменниця не вдається до крайнощів, яких вистачає у повсякденному житті і на екранах телевізорів. Авторка так коментує появу твору: «Бульварний роман» – це був мій виклик проти всього того несмачного, що пишеться «про це», вважай про секс, інтимні стосунки, і я сказала: я напишу смачну річ» [5, с. 6-7]. Тому «Бульварний роман» – це своєрідна сатира на українське політичне сьогодення, насичена «небульварною» динамічною мовою і багата на глибокий прихований гумор.

За книгу «Солодка Даруся» (2004 р.) Марія Матіос стала лауреатом Національної премії імені Тараса Шевченка 2005 року. Це справді феноменальний твір в історії української літератури,

про який написано чимало статей, доповідей, рецензій та зроблено безліч інтерв'ю з письменницею. Про жанр твору влучно пише Дмитро Павличко: «Повість, за сюжетом – новела, за шириною охоплення історичних подій – роман, за насиченням оповіді діалогами, прямою мовою – п'єса. Авторка називає її «Драмою на три життя». Навряд чи літературознавча термінологія відкриє хоч би краєчок смислу цього, мабуть, найзагадковішого і найправдивішого творіння з усієї сучасної української літератури» [21, с. 6]. У передмові до видання зазначаються оригінальні авторські жанрові моделі твору: «драма на три життя», а також «моральне застереження-забобон», останнє з яких зафіксоване хіба що в усній народній творчості. Приходимо до висновку, що у «Солодкій Дарусі» письменниця органічно поєднала епічне та драматичне начала з перевагою першого та вплела у нього часточку фольклорної екзотики, щоб таким чином правдиво оспівати піснями, розказати легендами, оповити звичаями, традиціями та унікальною мовою земний рай своєї маленької Батьківщини. Окрім змалювання української історії 30-70 років минулого століття в її буковинському та галицькому ареалах, «Солодка Даруся» торкається вічних проблем людства – це і кохання, і розчарування, і страждання, і печаль, і смерть. Це є найдовершеніший твір Марії Матіос із поліфонічними ексклюзивними жанровими визначеннями: повість, роман, психологічна драма, «драма на три життя», «моральне застереження-забобон».

«Щоденник страченої» (2005 р.) авторка характеризує як психологічну розвідку, а обраний нею жанр саме щоденника найкраще дозволяє відобразити внутрішній світ, думки та сферу підсвідомості головної героїні. У тексті твору письменниця наголошує, що «це не просто т. зв. зошит для таких записів, а «літопис» – послідовний запис подій із «внутрішнього життя героїні, ціла її історія. Правда історія людини – історія її приватного життя» [20, с. 91]; «це «жіночий літопис» – виповідання свого життя, своєї історії, свого досвіду саме жінкою, копірвання в собі, у власному внутрішньому «Я» [20, с. 12]. Те, що щоденникові записи подаються не в хронологічному порядку, а в хаотичному, свідчить, що оповідачка Лариса Ковальчук не просто читає свою історію, а зосереджено обдумує, аналізує та усвідомлює її. Використання такого багатства жанрових форм для одного твору – психологічна розвідка, щоденник, «жіночий літопис» – свідчить про неповторний стиль Марії Матіос та, подароване природою чи підказане життям, вміння так влучно та доцільно використовувати жанрову різноманітність.

2006 рік ознаменований в творчому житті письменниці появою «гомеричного роману-симфонії» – «Містер і місіс Ю-КО в країні укрів» – «це гостра політична сатира із властивим цьому жанрові іронією та сарказмом, фантастичним сюжетом, який, проте, не може ввести в оману

вдумливого читача ані щодо місця подій, які описано в романі, ані самих персонажів. Це, безсумнівно, Україна» [13, с. 136], – написано у післямові до книги. Як блискучий письменник, а також публіцист та аналітик, Марія Матіос «відчуває потребу в свіжих, новочасних жанрових пропозиціях і відгукується на неї» [2, с. 190].

Оригінально визначає авторка жанр роману «Майже ніколи не навпаки» (2006 р.), за який вона стала переможницею конкурсу «Коронація слова – 2007», сімейна сага в новелах. Сімейна – тому що описує стосунки декількох родин, новела – бо складається з невеликих трьох частин-новел, а сага ((від давньо-сканд. *saga* – сказання) – «оригінальний та перекладний епічний твір з віршованими вставками, створений безіменними авторами – знавцями давніх законів» [6; 622]), адже це історично-біографічна розповідь, яку можна найменуєвати сказанням. Критики та літературознавці вважають, що «Майже ніколи не навпаки» завершує так званий «триптих», попередніми творами якого є «Солодка Даруся» і «Нація». Історично-психологічна тематика, захоплююча фабула, складне сюжетно-композиційне читиво, багатство колоритного слововжитку та побутовий реалізм говорять про виникнення в літературному просторі сучасності такого різновиду прозопису, як «буковинська сага» Марії Матіос.

Найдраматичніша повість у психологічному сенсі «Москалиця» та оповідання «Мама Маріца – дружина Христофора Колумба» – одна книга, але з двома початками, яка вийшла з-під пера Марії Матіос у 2008 році. Письменниця оформила видання так, що з однієї сторони книги починається «Москалиця», а з іншої – «Мама Маріца – дружина Христофора Колумба» і зростаються ці твори всередині у вигляді дерева, яке символізує початок і кінець, життя і смерть, і вже читач повинен вирішувати, що спочатку відкривати. Перша повість присвячена «кожній жінці», а друга – «кожній матері». Традицію і новаторство твору Д. Дроздовський характеризує так: «Художній світ Марії Матіос – архаїчний, і вийти з вічного кола прокляття має саме жінка, байдуже куди: або в пекло, або в рай... Марія Матіос прокладає традиції української літератури в майбуття» [4, с. 61]. Видання Марії Матіос вражає не тільки оригінальним оформленням, але й неординарністю сюжетів, ексклюзивністю тематики, прекрасним вмінням влучити у сферу підсвідомого.

Ранні твори Марії Матіос представлені у книзі «Чотири пори життя» (2009 р.), яка складається з чотирьох розділів, яким відповідають чотири етапи життя людини – ранок, день, вечір і ніч. Жанр твору можна інтерпретувати як психологічно-філософський роман про буття людини між датами життя і смерті, а «лейтмотив твору – упродовж усього життя людину поборюють пристрасті. Та надходить мить – і чуттєва людина навіть у пристрасті стає філософом» [19, с. 264].

Оновлене перевидання «Фуршет від Марії Матіос» – «Кулінарні філії» побачило світ того ж

2009 року. Це своєрідна міні-енциклопедія сімейного життя. «Такою різною в українській літературі вміє бути, мабуть, тільки вона: трагіком у «Солодкій Дарусі» чи «Мамі Маріці...» і філяркою та жартівницею у книзі кулінарних рецептів» [11, с. 2].

За визначенням письменниці, «не просто автобіографія, а стовідсоткова книга про сучасність і сучасників» – «Вирвані сторінки з автобіографії» (2010 р.) – це «книга-дайджест, «населена» багатьма відомими і невідомими людьми і подіями, які й складають історичну, психологічну, ідеологічну, культурну та побутову мозаїку українського життя перетину ХХ і ХХІ століть» [8, с. 2]. Це лише незначна частина того, про що авторка хотіла би сказати, а про решту буде описано у повній версії книги, на якій ще «сохне друкарська фарба». Після виходу твору Марія Матіос зарекомендувала себе як блискучий художник, журналіст, оповідач, публіцист, людина з багатющим життєвим досвідом та неперевершеним талантом.

Роксана Харчук вважає: «Стихією прози Марії Матіос насправді є не трагедія, як це намагається довести більшість критиків, а мелодрама. Письменниця завжди шукає інтригу, надає перевагу емоційному надміру, різко протиставляючи добро і зло» [22, с. 70]. Дозволимо собі не погодитися із категоричністю тверджень дослідниці, тому що твори письменниці мають глибокий філософський смисл і побудовані на міцному ґрунті гострого непримиренного конфлікту, вирішення якого призводить до трагічних ситуацій.

На численні запитання про різножанровість та різностильовість письменниця відповідає, що, по-перше, «місце народження» диктує їй стремління, по-друге, небажання письменниці, щоб читач «прогнозував наступну книгу», по-третє, прагнення створити власну міні-бібліотеку з «безумовним знаком якості», по-четверте, хибним є вимагати від літератури винятково «висоти стилю і чистоти жанру», хоча у літературі мають зберігатися традиції, але водночас повинна відбуватися і певна «селекція». Адже жанр – синтез істотних властивостей змісту і форми ряду

творів, що сформувалися історично, але є відносною сталістю, яка здатна до постійного оновлення та розвитку.

Отже, якою ж буде наступна жанрова модель прозописьма Марії Матіос? Письменниця ніколи наперед не говорить, про що пише чи що збирається видавати, бо в цьому питанні вона дуже заборонна, а ось що це буде щось новеньке можна стверджувати з упевненістю. За її словами, «поки читач любить мене такою – різною у кожній книжці – я так і писатиму – як пише кардіограф серця» [3]. Як бачимо, жанрове багатство прози Марії Матіос – це новела, повість, оповідання, роман, щоденник, автобіографія (традиційні жанри), а також психологічна драма, психологічна розвідка, «рецептурна книжка», «методичка з народознавчих студій», «драма на три життя», «жіночий літопис», «гомеричний роман-симфонія», сімейна сага в новелах (новаторські взірці) – вражає читачів, критиків, літературознавців, і, напевно, конкурентів письма також. Але все ж таки, письменниця тяжіє більше до малих жанрів прозопису, що мозаїкою утворюють ошатно оформлені розгорнуті епічні жанри, в яких майстерно поміщені багатоярусний сюжет, правдива українська історія, стародавні непорушні звичаї та обряди, народна мова і справжні герої. Синтез жанрів дає Марії Матіос великі переваги у моделюванні картини світу, адже новелістичними прийомами вона показує фрагменти буття людини, романними полотнами накладає життєві реалії людини на історичне тло, драматичними колізіями розвиває гострий конфлікт соціального чи побутового характеру, народознавчими студіями підкреслює національну ментальність народу, «буковинськими сказаннями» інтерпретує достовірні та вигадані події минулого та сучасності, а біографічними художніми деталями проливає світло на роль життєпису у формуванні особистостей непересічних героїв. Традиційність і новаторство, феєричність і стабільність, ексклюзивність і класика – це ті риси, які характеризують творчу манеру епічного письма Марії Матіос.

ЛІТЕРАТУРА

1. Генералюк Л. З погляду вічності / Л. Генералюк // Література плюс. – 2001. – № 5 (30). – Липень. – С. 2–3.
2. Голобородько Я. Для Д'Арк in country UA / Я. Голобородько // Київська Русь. – 2007. – № 5. – С. 189–197.
3. Гузьо Г. Марія Матіос: «В Україні мільйони чоловіків, але вони якісь такі «малолітні» [Електронний ресурс] / Г. Гузьо. – Режим доступу : <http://www.wz.lviv.ua/pages.php?ac=arch&atid=44607>.
4. Дроздовський Д. Український жоржсандизм ХХІ століття / Д. Дроздовський // Дивослово. – 2009. – № 2. – С. 61–62.
5. Клименко В. Дві Марії і вселенська печаль / В. Клименко // Україна молода. – 2005. – 12 лютого. – Субота. – С. 6–7.
6. Літературознавчий словник-довідник / [Р. Т. Гром'як, Ю. І. Ковалів та ін.]. – К. : ВЦ «Академія», 1997. – 752 с. – (Nota Bene).
7. Матіос М. Бульварний роман / Марія Матіос. – Львів : ЛА «Піраміда», 2003. – 188 с.
8. Матіос М. Вирвані сторінки з автобіографії / Марія Матіос. – Львів : ЛА «Піраміда», 2011. – 368 с.
9. Матіос М. Життя коротке. Книга прози / Марія Матіос. – Львів : Кальварія, 2001. – 236 с.
10. Матіос М. Жіночий аркан у саду нетерпіння / Марія Матіос. – Львів : ЛА «Піраміда», 2007. – 308 с.
11. Матіос М. *Кулінарні філії* / Марія Матіос. – Львів : ЛА «Піраміда», 2009. – 208 с.
12. Матіос М. Майже ніколи не навпаки / Марія Матіос. – Львів : ЛА «Піраміда», 2007. – 176 с.
13. Матіос М. Містер і місіс Ю-КО в країні укрів. Mr. & Ms. U-Ko in country UA / Марія Матіос. – Львів : ЛА «Піраміда», 2006. – 136 с.
14. Матіос М. Москалиця. Мама Маріца – дружина Христофора Колумба / Марія Матіос. – Львів : ЛА «Піраміда», 2008. – 64+48 с.
15. Матіос М. Нація / Марія Матіос. – Львів : ЛА «Піраміда», 2007. – 256 с.
16. Матіос М. Нація. Одкровення / Марія Матіос. – Львів : ЛА «Піраміда», 2006. – 204 с.

17. Матіос М. Солодка Даруся / Марія Матіос. – Львів : ЛА «Піраміда», 2005. – 176 с.
18. Матіос М. Фуршет від Марії МАТІОС / Марія Матіос. – Львів : Кальварія, 2002. – 338 с.
19. Матіос М. Чотири пори життя / Марія Матіос. – Львів : ЛА «Піраміда», 2009. – 264 с.
20. Матіос М. Щоденник страченої / Марія Матіос. – Львів : ЛА «Піраміда», 2005. – 192 с.
21. Павличко Д. Безодня, куди страшно заглядати / Д. Павличко // Літературна Україна. – 2005. – № 2. – 20 січня. – С. 6.
22. Харчук Р. Б. Марія Матіос : між традицією і стилізацією / Р. Б. Харчук // Харчук Р. Б. Сучасна українська проза : Постмодерний період : [Навчальний посіб.]. – К. : ВЦ «Академія», 2008. – С. 68–73.
23. Щербаченко Т. Марія Матіос : «Я не Стефаник у спідниці, я – Марія Матіос у спідниці». Інтерв'ю [Електронний ресурс] / Т. Щербаченко // Режим доступу : <http://shop.bambook.com/scripts/inter.show?iid=1182>.

© Павлишин Г. Я., 2011

Дата надходження статті до редколегії 27.05.2011 р.